

BUGU

Dil ve Eğitim Dergisi

BUGU
Journal of Language and Education

5/4, 327-344

TÜRKİYE

www.bugudergisi.com

E-ISSN: 2717-8137

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 28.11.2024

Makale Kabul Tarihi: 13.12.2024

Putoğlu, A. C. ve Erkal, M. (2024). Tokat yöresine ait atasözlerinin ve deyimlerin kültürel aktarım ve değerler açısından incelenmesi. *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi*, 5(4), 327-344. <http://dx.doi.org/10.46321/bugu.1171>

TOKAT YÖRESİNE AİT ATASÖZLERİNİN VE DEYİMLERİN KÜLTÜREL AKTARIM VE DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

YL Öğrencisi Ali Can PUTOĞLU

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi alicanputoglu@hotmail.com ORCID

Dr. Öğr. Üyesi Metin ERKAL

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi merkal@agri.edu.tr ORCID

Öz

Atasözü ve deyimler geçmişten bugüne halkın yaşam biçimlerini, kültürel miraslarını, yaşanan olumlu veya olumsuz anılarını içinde barındıran önemli bir söz varlığı alanıdır. Söz konusu kalıp ifadeler içinde barındırdığı zengin manevi öğütler ve uyarılar sayesinde gelecek neslin temkinli davranmasını sağlayabilmektedir. Büyük toplulukları millet yapan temel yapının kültür sayesinde oluştuğu düşünüldüğünde, atasözleri ve deyimlerin bu oluşumda büyük etkisi vardır. Geçmişten bugüne yaşanılarak kazanılan tecrübelerin daha öz şekilde yansımaları olarak düşüneneceğimiz bu ifadeler, içinde kültürü barındırdığı gibi toplumca benimsediğimiz ve sahip çıktığımız değerlere de değinmektedir. Yaşam biçimi, gelenek, görenek, aile yapısı gibi unsurları barındıran kültür; daha çok soyut olarak ele alabileceğimiz ve sosyal ilişkilerde iletişimin, davranışların temelini oluşturan değer kavramı ile de yakından ilişkilidir.

Toplum ve devlet için önemli bir kavram olan kültür ve değer unsurları üzerine son yıllarda eğitim programlarından hareketle çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada da Tokat iline bağlı bazı ilçelerde kullanılan çeşitli atasözleri ve deyimlerin kültürel aktarım, değerler üzerinden incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniğine ve betimsel tarama modeline başvurulmuştur. Tokat ilini kapsayan bu çalışmada çeşitli ilçelerde kullanılan 52 atasözünün ve 25 deyim anlamaları açıklanarak kültürel aktarım ve değerler açısından incelenmiştir. Sonuç olarak Tokat yöresine ait atasözleri ve deyimlerin Türkçe eğitiminde kullanılmasının soyut kavramların daha kolay şekilde öğretilmesine zemin hazırladığı ancak bu kalıp ifadelerin dikkatle seçilerek aralarından çocuk pedagojisine uygun olanların eğitim ve öğretim sürecinde kullanılabileceği görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Tokat ağız özellikleri, Tokat'a ait atasözleri ve deyimler, kültür, değer.

ANALYSIS OF PROVERBS AND IDIOMS OF TOKAT REGION IN TERMS OF CULTURAL TRANSMISSION AND VALUES

Abstract

Proverbs and idioms are an important area of vocabulary that includes people's lifestyles, cultural heritage, and positive or negative memories from the past to the present. The rich spiritual advice and warnings they contain in these formulaic expressions will ensure that future generations act cautiously. When we consider that the basic structure that makes large communities a nation is formed through culture, proverbs and idioms have a great impact on this formation. These expressions, which we will consider as more concise reflections of experiences gained from the past to the present, include culture as well as the values we adopt and protect as a society. Culture, which includes elements such as lifestyle, tradition, custom, family structure, is also closely related to the concept of value, which we can consider more abstractly and which forms the basis of communication and behavior in social relations.

Studies have been conducted on culture and value elements, which are important concepts for society and the state, in recent years based on educational programs. In this study, it was aimed to examine various proverbs and idioms used in some districts of Tokat province in terms of cultural transmission and values. In the study, the document review technique and descriptive scanning model, which are qualitative research methods, were used. In this study covering the province of Tokat, the meanings of 52 proverbs and 25 idioms used in various districts were explained and examined in terms of cultural transmission and values. As a result, it was seen that the use of proverbs and idioms belonging to the Tokat region in Turkish education paved the way for teaching abstract concepts more easily, but these formulaic expressions could be carefully selected and those suitable for child pedagogy could be used in the education and training process.

Keywords: Tokat dialect features, proverbs and idioms from Tokat, culture, value.

Ø. Giriş

İnsanların birbiriyle iletişim kurmasında en önemli araç olarak dil görülmektedir. Dertlerini, tasalarını, isteklerini dil aracılığı ile iletip bunun neticesinde toplum içinde yaşamını idame ettirmektedirler. Geçmişten bugüne toplumun yaşam biçimleri, duyguları ve düşünceleri dil aracılığı ile gelecek kuşaklara aktarılmaktadır. Geçmişten geleceğe uçsuz bucaksız bir köprüyü ifade eden bu süreç, içerisinde tecrübeleri ve tavsiyeleri de barındırmaktadır. Toplumun kültürel ve sosyal değerlerinin gelecek kuşaklara aktarılması belli bir plan dâhilinde gerçekleşmektedir. Sözlü olarak başlayan bu süreç, eğitim programlarının sayesinde formal olarak bir plan dâhilinde yürütülme imkânı bulmaktadır. Sözlü kültürün en önemli aracı olarak büyük bir tecrübe barındıran atasözü ve deyimleri görebilmekteyiz. Atasözü ve deyimler geçmişten bugüne ait oldukları topluma yol gösteren bir meşale görevi yürütmektedir. Senelerce öncesinden toplu bir kültür hazinesi olan bu kalıp ifadeler, öğretim programlarının da içerisine sindirilerek kültürel mirasın mayasını oluşturmaktadır.

“Kişilerin anlık duygu ve düşüncelerini, içlerinden geldiği gibi saf ve doğal bir şekilde yansıttıkları en eski halk kültürü mahsulleri, atasözleri ve deyimlerdir. Çoğu zaman bir iki kelimeyle, bazen bir cümleyle, bazen karşılıklı diyaloglarla, bazen de kafiyeli söyleyişlerle küçük küçük bir söz öbeğine koca bir anlam sığdırılmıştır” (Aksoy, 1981, s. 47). Sayfalarca

anlatılabilecek tecrübeler, öz bir anlatıma kavuşarak birkaç kelimedede yoğrulmuştur. Bu da atasözleri ve deyimlerin net ve sade şekilde ifade edilmesini sağlamıştır.

Atasözleri ve deyimler, öğretim programlarında hem ait olmuş olduğu toplumu yansıtmakta hem de kültürel mirasın aktarılmasına yardımcı olmaktadır. Formal eğitim sürecinde Türkçe dersleri, sözlü geleneğin mirası olan bu ifadelerin en çok kullanıldığı ve uygulama imkânı bulduğu zemindir. Millî Eğitim Bakanlığı bu görüş çerçevesinde, değer kavramının hem bakanlık hem de toplum için önemini daha iyi hissettirebilmek için Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında hazırlanan 2024 Türkçe Öğretim Programı'nda ayrı bir başlık açmıştır. Programda söz konusu “değer” kavramı ayrı bir eğitim ya da öğretim programı olarak görülmemiştir. Bütün eğitim sürecinin nihai gayesi ve tüm öğretim programlarında yer alması gerekliliğinin önemini vurgulamıştır. Bu kapsamda bakanlık, 10 kök değer belirlemiştir. Bu değerlerimiz: “adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik” olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirlenen bu kök değerler, milletimize ait olan temel yapıtaşlarını oluşturduğu gibi hem geçmişimizin hem de geleceğimizin teminatı mahiyetindedir. Bahsi geçen söz konusu kök değerler, atasözleri ve deyimlerimizin de iletisi bakımından önem arz etmektedir. Atasözleri ve deyimlerimiz, farklı konularda kısa ve net tavsiyelerde bulunmakta ve yapılmadığı takdirde sonuçlarının da ne olacağına dair ipuçları içermektedir. Programda belirtilen kök değer kavramlarının sözlü mirasımızın ürünü olan atasözleri ve deyimlerle bu sebepten derin bir bağı bulunmaktadır. Kök değer kavramı ile ilişkili olan, toplumun maddi ve manevi tüm değerlerini barındıran kültür; milleti ulus yapan, ayakta durmasını sağlayan ve gelecek nesillere aktarılmasını amaçlayan bir vizyon üstlenmiştir. Kültür kavramı içerisinde değerleri barındırdığı gibi birçok yapıyı da barındırır. Yiyecekler, içecekler, kıyafetler, yaşam biçimleri, söylenen sözler, aile yapıları gibi geniş bir yelpazeyi içinde barındıran kültür, milletin öz kimliğidir. Göçer (2016), dilin toplumun kültürel bir taşıyıcısı olduğunu ve topluma ait yaşam biçimlerini ifade eden söz kalıplarını barındırdığını ifade etmiştir. Dilin taşıyıcı görevi üstlendiği bu süreçte kültürel kimliği yansıtan atasözleri ve deyimler mirasın nesilden nesile de aktarılmasını sağlamaktadır.

İnsanlar; duygu, düşünce, istek ve hayallerini dil aracılığı ile ifade eder. Geçmişten bugüne yaşanan durumları, geçirilen yaşantıları, olumlu veya olumsuz deneyimlerini toplum içinde ifade ederken dilden faydalanırlar. Toplumun millet olma evrimini yaşarken geçirmiş olduğu uzun süreç, içerisinde zengin bir kültürel miras barındırır. Bu kültürel miras maddi ve manevi tüm unsurları içerisinde bulundurduğu gibi gelecek kuşaklara aktarımını da dil sayesinde gerçekleştirir. Bir milletin süreğenliğini devam ettirmenin en temel yolu o toplumun dilini korumaktan geçer. Dil, ait olduğu toplumun kurallarını ve kültürünü koruduğu, yaşattığı sürece gelecek nesiller de bunu devam ettirme şansı bulacak ve ulusunun ayakta durmasını sağlayacaktır. Dil, özünden uzaklaştığı zaman kültürel aktarım sekteye uğrayacak, geçmiş ve gelecek arasındaki köprü kopacaktır. Bu hem kültürel yozlaşmaya hem de dilin yozlaşmasına sebep olur.

“Bir toplumun pek çok özellikleri, yaşayışı, gelenekleri, dünya görüşü, yaşam felsefesi, inançları, bilim, teknik ve sanata katkıları o toplumun diline yansır; o toplumun dilinden izlenebilir. Bugün Köktürk yazıtları, ulusumuzun 8. yüzyıldaki kültürüyle ilgili, pek değerli ipuçları vermektedir. Kısaca söylenecek olursa dil, aynı zamanda her yönüyle bir ulusun kültürünün de aynasıdır; insanın ve uygarlığın en önemli belirtisi ve aracı, dildir” (Aksan, 1990, s. 13). Devlet ve ulus olma yolunda bayrak kadar önemli olan dil, geçmişe dönük bir tarih ve geleceğe yönelik yaşam fragmanını insanlara sunmaktadır.

Kültür aktarıcısı olarak en temel vazifesini edinen dil, bu görevi yerine getirirken sözlü geleneğin bir uzantısı olan atasözlerini kullanmaktadır. Yaşanılan bir durum üzerine söylenen tavsiye niteliğindeki bu sözler, geçmişten günümüze dil sayesinde aktarılmıştır. Atasözlerine bakıldığında ait olunan toplumun yaşam biçimleri, kılık-kıyafetleri, inanç sistemleri, dış dünyayı yorumlama biçimleri, aile yapısı vb. birçok konuda bilgi sahibi olmamız mümkündür. “Atasözleri, bir ulusun geniş halk kitlelerinin yüzyıllar boyunca yaşadığı deneyim, gözlem ve bunlardan doğan düşüncelere dayanan; genel kural ve düstur niteliği taşıyan veya bir doğruyu ortaya koyan; söyleneni unutulduğu için halkın ortak malı olan (anonim); kısa, özlü ve kalıplaşmış; içinde yargı (hüküm) bulunan bir tümce değerindeki sözlerdir” (Aktaş, 2004, s. 13). Atasözleri, meydana gelen olayların süreç içindeki oluşumunu anlatan, deneyim, gözlem imkânı sunan, tabiat olaylarının oluşum serüvenini aktaran, öğüt ve ders niteliği taşıyan belli bir hikmeti olan sözlerdir. Toplumun maddi ve manevi değer yargılarını içinde barındırır. Bu değer yargıları batıl inançlardan tutun sürekli deneneren belli bir sonuç alan tecrübeleri de içinde barındırır. Bu da inanç sistemi, alışkanlıklar, olayı yorumlama biçimi, hayata bakış açısı gibi felsefi kavramları da barındırır. Hangi millete ait olursa olsun atasözlerine bakıldığında o topluluk hakkında kuşbakışı bir izlenim ortaya çıkar. Ait olunan toplumun ahlâk ve hedef edindiği ilkeleri bile bilmek ya da tahmin etmek mümkün olmaktadır. Toplum karakterinin oluşum sürecini ve genel izlenimini gözler önüne seren atasözleri, belki de sözlü geleneğin en akılda kalıcı yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplum yansımaları olarak ifade edebileceğimiz bu kalıp ifadeler, sözlü gelenekle beraber formal bir süreci içeren okul ortamında da etkisini göstermektedir. Okullarda hazırlanan programlar, etkinlikler kültürel mirasın planlı şekilde yürütülmesini sağlayan kurumlardır. İşcan (2007), Türkçenin köklü bir geçmişi içinde barındıran bilim ve kültür dili olduğunu ifade ederken bu zenginliği içinde barındırmasının göstergesi olarak atasözleri, deyimler ve mecaz anlamlı ifadelerin çokluğunu göstermiştir. İfade zenginliği kelimelerin cümle içinde farklı kıyafetlere bürünmesi ile mümkün olmaktadır. Bu dönüşümü sağlayan Türkçe dili, bunu kültürel bir zenginliği içinde barındıran atasözlerine borçludur. Devletin resmi bir anayasası olduğu gibi halkın da herhangi bir cezai yaptırım olmayan sözlü bir anayasasını ifade eden atasözlerimiz, Türkçe dersi içinde genel ve özel amaçlarda doğrudan ve dolaylı olarak kendisine yer bulmuştur diyebiliriz. Atasözleri oluşum sürecinde halkın yaşam tecrübelerinden meydana geldiği için halkın kültür kimliğini yansıtır. Didaktik yönü ağır basan bu kalıp ifadeler bazı özellikler göstermektedir

Sakaoğlu ve Alptekin (2006), *Türk Halk Edebiyatı Ders Notları* isimli eserinde atasözlerinin özelliklerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

1. Atasözleri, deneyim sonucu ortaya çıkan kalıp ifadelerdir. Kelimelerin yerlerinde herhangi bir oynama yapılamaz.
2. Atasözleri topluma ait görenek ve gelenekleri içinde barındırır.
3. Topluma ait inançlar hakkında bilgi verir.
4. Doğa ve tabiat olayları ile ilgili bilgiler barındırır.
5. Atasözlerinin çoğunda gerçek anlamın yanında mecaz anlam da bulunur.
6. Her atasözünün altında yaşanmış bir hikâye mevcuttur ama bu hikâyelerin birçoğu unutulmuştur.
7. Anlam itibarıyla birbiri ile çelişen atasözleri de mevcuttur.
8. Atasözleri aynı toplum içinde bölgeden bölgeye farklı şekilde söylenebilir.

Aksoy (1984), Atasözleri atalarımızın zengin tecrübelerini mantıklı bir elekten geçirdikten sonra söze dönüştüğünü belirtmiştir. Bu anlamda yaşanmış bir olay, atasözlerinin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Toplumların müşterek geçmişinin, değerlerinin, düşüncelerinin, bakış açılarının, inançlarının toplu bir yansıması olan atasözlerinin yol göstermede ön planda olduğunu belirtmiştir.

Alkaya (2006), atasözlerinin millet hafızasında önce kalıplaştığını daha sonra uygulama döndüğünü belirtmiştir. Ayrıca derin bir ince zekâ ve espri barındıran atasözlerimizin bir eğitim aracı olarak topluma yol gösterdiğini açıklamıştır.

Baltacıoğlu (1994)'e göre atasözleri belli bir dikkat çekmek amacıyla değil objektif bilgiler vermek amacıyla sözlü gelenekten günümüze ulaşmıştır. Felsefi gerçekleri de bünyesinde barındıran ifadelerdir.

Hatipoğlu (1972), her millet kendi geçmişinden bugüne atalarına ait sözleri barındıracağını ve gelecek kuşakların geçmiş kuşakların yaşanmış olayları anlatan bu atasözleri sayesinde kendilerine daha doğru bir yol bulacağını belirtmiştir. Atasözlerinin geleceğe ışıktutan, yol gösteren özellikleri olduğunu açıklamıştır.

Bahsi geçen özelliklerden yola çıkarak atasözlerimizin millete ait maddi ve manevi kültür unsurlarını içinde barındıran, mecaz anlam yönünden zengin olan, inanç sisteminden tutun kılık kıyafet, tabiat olayları, gelenek ve görenek gibi birçok unsuru içinde barındıran bir tahıl ambarı olduğunu söylemek mümkündür.

Uluslar aynı kimliği taşımasına rağmen bölgeden bölgeye ağız özellikleri değişebilmektedir. Her ne kadar farklılık gibi görünse de bu durum bir kültür zenginliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde kullanılan kelimelerin söyleyiş özelliği ve şekli değişmektedir. Aynı sonuca ulaşılan farklı bir işlem gibi algılamak gerekirse Türkçenin esnek bir yapısının sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Dilin şive içindeki değişimi ifade eden bir anlamı karşılayan ağız farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. “Ağız, bir dilin bir şive içinde mevcut olan ve söyleyiş farklarına dayanan küçük kollara, bir memleketin çeşitli bölge ve şehirlerinin kelimeleri söyleyiş bakımından birbirinden ayrı olan konuşmalarına verdiğimiz addır. Ağızlarda ses, şivelerde ses ve şekil, lehçelerde ses ve şekilden başka kelime ayrılıkları, kelime sahasına inen ayrılıklar bulunur” (Ergin, 1998, s. 10). Günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılan dil standart dil olarak kabul edilir. Belli kurallar çerçevesinde resmi olarak kabul edilen dil anlamına gelen bu ifade, doğru ya da güzel konuşmak kavramını karşılayan bir ifadedir. Ergin (1998), bir dilin standart hale gelebilmesi için seçilmesi, kodlanması, işlevi yerine getirmesi ve bunun sonucunda da kabul görmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu anlatımda bahsedilen dilin seçilmesi; kültürel, ekonomik veya politik olarak büyük kesim tarafından iletişim aracı olarak kabul görmesinden bahsedilmektedir. Dilin kodlanması; resmi kurum, kurumlarca kullanım alanının onaylanması anlamına gelmektedir. Dilin işlevi yerine getirmesi; devlet kurum ve kurumların belli amaçları yerine getirmesinde yardımcı olmasıdır. Dilin kabul görmesi ise kullanıldığı milletçe işlevsel hâle gelmesi olarak tanımlanmaktadır.

Ağız ile standart dil arasındaki farklara bakıldığında ağzın daha dar kapsamda kullanıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Ağız belli bölge ve dar çerçevede eğitim seviyesi daha düşük olan alanlarda yaşama imkânı bulmaktadır. Ağızlar, kullanım alanı dar olan, bölgeye, mahalleye, köye hatta aynı evin içinde yaşayan bireylere göre bile farklılık gösterebilmektedir (Demir, 2002).

Araştırmamızın konusu olan Tokat ağzı da yukarıda belirtildiği üzere standart dil olarak ifade edilen Türkiye Türkçesinden kullanılan kelime şekli, alanı olarak farklı özellikler gösterebilmektedir.

Deyimler, atasözleri gibi çeşitli anlamları ifade eden kalıp ifadelerdir. “Deyimler, asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. İki veya daha çok kelimedenden kurulu bir çeşit dil ifadesi olan bu sözler duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır” (Elçin, 1986, s. 642). Deyimler atasözlerine göre mecaz anlam yönünden daha zengin olan ifadelerdir. Anlatımı daha canlı ve etkili hale getirmek için kullanılan kısa ve net ifadeleri olan kelime sayısı atasözlerine göre daha kısa olan kalıp ifadelerdir. Atasözleri gibi toplumun yaşamından kesitler sunan deyimler, kültürel mirasın da aktarılmasına yardımcı olmaktadır. İnanç sistemleri, olayları yorumlama biçimleri, gelenek ve görenekler, ifade şekilleri vb. durumları içinde barındıran deyimler; zengin bir geçmişin yaşatılmasını da sağlamaktadır.

Sakaoğlu ve Alptekin (2006) Türk Halk Edebiyatı Ders Notları isimli eserinde deyimlerin özelliklerini şu şekilde açıklamışlardır:

1. Deyimler, kalıp ifadelerdir. Kelimelerin yerleri değiştirilemez.
2. Deyimlerin kelime sayısı azdır, öz bir anlatımı vardır.
3. Deyimler mastar halinde bulunup en az iki kelimedenden meydana gelir.
4. Deyimler bir hikâye sonucu ortaya çıkmıştır.
5. Deyimler, atasözlerine oranla mecaz anlam bakımından daha zengindir.
6. Deyimler, halkın yaşayış biçiminden izler taşır.

Pala (2001), deyimlerin bir hikâyeden yola çıkarak oluşturulduğunu ve bu hikâyelerin çıkış noktasının da önemli bir iz bırakmış olay olduğunu dile getirmiştir. Sıradan, olağan bir yaşantı deyimlerin oluşum sürecini yansıtmıyorken, toplumda bir etki bırakmış yaşantılar deyim oluşum sürecini meydana getirmiştir.

Aksoy (1968), deyimlerin bir unsuru belirtmek için oluşturulan özel bir kalıp olduğunu, atasözleri gibi kılavuzluk yapmak gibi görevi olmadığını bunun yerine anlatılmak istenen durumu daha göze hoş gelir şekilde anlatma görevini olduğunu belirtmiştir.

Hengirmen (1995)’e göre Türkçede yer alan kelime sayısının İngilizce ve Fransızca gibi dillere oranla daha az olduğunu ancak deyim sayısı olarak daha fazla olduğunu belirtmiştir. Türkçede ortalama sekiz binin üzerinde deyim olduğunu söylemiştir. Deyim sayısının fazlalığı söyleyişte yer alan zenginliğin de bir göstergesidir. Deyimler, kurulan cümlelere amaca uygun şekilde söyleyiş güzelliği katmaktadır.

Aksan (1982), duygu ve düşünceleri dile getirmek için bir veya birden fazla sözcüğün kimi zaman yan anlam kimi zaman da mecaz anlamda kullanılmasıyla oluşan sözler dizini olarak tanımlamıştır.

Toplumun tarihi geçmişini içinde barındıran deyimler, sözlü geleneğin bir yansıması olarak ortaya çıkmasına rağmen zaman içinde günlük konuşma dilinde kendisine yer edinmiş kültürel miras aktarıcısı olmuştur. Soyut anlamların ağırlıkta kullanıldığı bu ifadeler, içinde çeşitli değerleri de barındırır. MEB (2024) Türkçe Öğretim Programı’nda belirtilen “adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik”

kök değerinden de izler bulmak mümkün olmaktadır. Öğüt vermekten ziyade durum izahında kullanılan deyimler, örgün eğitim sistemi içinde Türkçe dersin yazılı veya sözlü olarak uygulama imkânı bulmaktadır. 2024 Yılı Türkçe Öğretim Programı'nda belirtilen özel amaçlar başlığı altında Türkçe dersinin amaçları şu şekilde ifade edilmiştir:

Okuduğu veya dinlediği bir eserden hareketle söz ve kavram varlığını zenginleştirerek dil bilinci ve dil zevkine ulaşmaları, düşüncelerini veya duygularını ifade ederken Türkçenin ifade zenginliklerinden faydalanmaları, milli, manevi, kültürel değerlere önem vermeleri amaçlanmıştır (MEB, 2024). Programca belirtilen amaçlar çerçevesinde bahsi geçen kavram varlığının zenginleştirilmesi, ifade zenginliğinin kullanılması, milli, manevi ve kültürel değerlere önem verilmesi deyimlerin de kullanımı ile mümkün olmaktadır. Bu doğrultuda Tokat ilinde kullanılan atasözlerinin ve deyimlerin kültürel aktarım ve değerler hususundaki nitelikleri merak konusu olmuştur. Bu doğrultuda literatür taranmış Tokat yöresi atasözü ve deyimleriyle ilgili yapılmış bazı çalışmalara rastlanmıştır.

Ünal (2010) çalışmasında Reşadiye ve yöresi ağızların araştırmayı amaçlamıştır. Çalışmada öncelikle Reşadiye ve yöresi ağızlarından derlenen metinler yazıya geçirilmiştir. Metinler yazıya geçirildikten sonra şekil ve ses bilgisi açısından ayrıntılı bir şekilde analiz edilerek Reşadiye ve Yöresi ağızlarının özellikleri belirlenmiştir. Sonuç olarak metinlerde geçen ve mahalli söylenişlerde kullanılan kelimelerle ilgili bir sözlük hazırlanmıştır.

Özer ve Görmüş (2021) çalışmasında atasözleri ve deyimleri tanımlamak değil; Tokat'ın Erbaa ilçesine bağlı Karayaka kasabasında kullanılan ama daha önce yapılan çalışmalarda yer almayan atasözleri ve deyimleri tespit edip kayıt altına alarak kültürel mirasımıza katkı sağlamayı amaçlamıştır. Bu amaçla; tarama, sınıflandırma, derleme, mülakat ve sondajlama yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmada tespit edilen atasözleri ve deyimler alfabetik sıra dâhilinde, anlamları açıklanarak ve kullanıldığı durumlara göre örneklendirmeler yapılarak sıralanmıştır.

İlgili literatür taraması sonucunda Tokat yöresinde kullanılan atasözleri ve deyimlerin kültürel aktarım ve değerler açısından yansımaları hususunda bir çalışmaya rastlanmadığı görülmüş ve alanyazındaki bu eksikliğin giderilmesi adına bu araştırmada Tokat iline bağlı bazı ilçelerde kullanılan çeşitli atasözleri ve deyimlerin kültürel aktarım, değerler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Özellikle Tokat ilinde kullanılan atasözleri ve deyimlerin Türkçe öğretim sürecine olabilecek olumlu etkileri, kültürel aktarım ve değerler çerçevesinde belirlenmeye çalışılmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Tokat yöresinde kullanılan, içerisinde değerleri barındıran atasözleri ve deyimler hangileridir?
2. Tokat yöresinde kullanılan atasözleri ve deyimlerin kültürel aktarım ve değerler açısından yansımaları nelerdir?

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Deseni

Tokat iline bağlı bazı ilçelerde kullanılan çeşitli atasözleri ve deyimlerin kültürel aktarım, değerler açısından incelenmesini amaçlayan bu çalışma nitel bir yöntemle desenlenmiştir. Nitel araştırmalarda araştırılan olay ya da olgu hususunda keskin bir kaniya ulaşma çabası söz konusudur (Morgan, 1996). Tokat iline bağlı bazı ilçelerde kullanılan çeşitli atasözleri ve deyimlerin kültürel aktarım, değerler açısından incelenmeye çalışıldığı bu çalışmada doküman analizi, veri toplama yöntemi olarak tercih edilmiştir. Doküman analizi, gözlem ve görüşme gibi nitel veri toplama tekniklerinin tercih edildiği çalışmalarda, olay ve olguların bütüncül ve gerçekçi bir şekilde meydana çıkarılması hedeflenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

1.2. İnceleme Nesnesi

Bu çalışmada Tokat yöresine ait atasözleri ve deyimleri içerisinde barındıran “*Reşadiye ve Yöresi Ağzıları (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*” adlı çalışma (Ünal, 2010) ve “*Karayaka (Tokat/Erbaa) Ağzından Atasözleri ve Deyimler*” adlı çalışma (Özer ve Görmüş, 2021) incelenmiştir. Bununla birlikte ilgili literatür taraması yapılarak Tokat yöresine ait atasözleri ve deyimlere ilişkin veriler tespit edilmiş ve araştırmanın içeriğine dâhil edilmiştir.

1.3. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Analizi

Doküman incelemesi yöntemiyle elde edilen verilerin analizi yapılırken betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Nitel çalışmalarda etkili bir biçimde kullanılması icap eden dokümanlar önemli bilgi kaynaklarından bir tanesi olup araştırmacının, gözlem ya da görüşme yöntemlerini kullanmaya ihtiyaç duymadan gereken veriyi elde etme imkânı sunar (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çalışmada da ilgili inceleme nesnesi ve literatür taraması esnasında elde edilen verilerden hareketle verilerin toplanmasında doküman incelemesinin kullanılması uygun görülmüştür.

Araştırmada *Reşadiye ve Yöresi Ağzıları (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)* adlı çalışmada ve *Karayaka (Tokat/Erbaa) Ağzından Atasözleri ve Deyimler* adlı çalışmada yer alan atasözleri ve deyimlerden ilgili olanlar anlamları bakımından incelenmiştir. Bununla beraber ilgili literatürün taranmasıyla kültürel aktarım ve değerlere ilişkin veriler tespit edilmiş ve inceleme yapılırken kullanılacak ölçüt listesi hazırlanmıştır. İncelenen çalışmalarda Ömer Asım Aksoy’un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* ve *Atasözleri Sözlüğü*’nden faydalanılmıştır. Verilerin toplanması sonucunda elde edilen bulgular kültürel ve değer özellikleri olarak ayrı ayrı grafikler hâlinde gösterilmiştir. Grafikleştirilen bulgulara ilişkin veriler yüzdeler diliminde sunulmuştur.

2. Bulgular ve Yorum

“Tokat Yöresine Ait Atasözlerinin ve Deyimlerin Kültürel Aktarım ve Değerler Açısından İncelenmesi” isimli çalışmada söz konusu atasözleri ve deyimler kültürel aktarım ve değer kavramları açısından değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda 52 atasözü ve 25 deyim tespit edilmiştir. Tokat yöresine ait içerisinde değer barındıran atasözlerinin ve deyimlerin anlamları açıklanmış, bunların kültürel aktarım ve değerlere yansımaları grafikler hâlinde sunularak yorumlanmıştır.

2.1. Tokat Yöresine Ait İçerisinde Değer Barındıran Atasözleri ve Deyimler

Bu başlık altında Tokat yöresinde kullanılan ve içerisinde değer barındıran atasözleri ve deyimlerin açıklamalarına yer verilmiştir.

2.1.1. Atasözleri

Ateşe yongayla gidilmez: Kavga, şiddet gibi durumlardan uzaklaşmak gerektiğini anlatır.

Alçak eşeğe binmek kolaydır: Kolay işi herkes yapar.

Anası soğan babasu sarmusah: Görgü sahibi olmayan insanların yetiştirdiği çocuklar için kullanılır.

Babası oğluna bir bağ bağışlamış, oğlu da bir cimbi üzüm vermemiş: Babalar çocuklarına büyük özveride bulunur ama evlat babaları için küçük bir özveride bile bulunmaz.

Bir dirhem et bin ayıbı örter: Alınan birkaç kilo vücutta kusurlu yerleri kapatabilir.

Bir odun danışır, iki odun alışır: Birlik içinde yapılacak işin daha kısa sürede yapılacağını bildirir.

Boğaz diye Marsovan'a eşek sürülmez: Yemek peşinde uzak diyarlara gidilmez, açgözlü olunmaz.

Cahil çalınıcı satar, beş para etmediğini bilmez: Kendisinin farkında olmayan boş insanlar, değerli olduğunu düşünür.

Çoh gezen papuç poh getirür: Çok kişi ile arkadaşlık kuran insanlar bela getirir.

Çiğ yiyenin karnı ağrır: Kötü bir iş yapan bedelini öder.

Delinin götünde kavak bitmez: Plansız, programsız insanların iş görür çalışmaları olmaz.

Domuzu dabak tutmaz: Kötü insana bir şey olmaz.

Döşek biti sokmasın da yorgan biti soksun: Yakın insanlar arasındaki problemler çözülmezse ilerleyen zamanlarda daha büyük sorunlara yol açabilir.

Dünya sondan gelir: İnsanın yaşamında sonuç, süreçten daha önemlidir.

El elin ölüsüne dir dir diye ağlarmış: İnsanın sıkıntı ve sorunlarına başkaları gereken önemi vermez.

Elden yiyen yolda acıkır: Kendi birikimi olmayan yarı yolda kalır.

Parmağı uzun olan değil kısmeti uzun olan bal yer: Hırsızlıkla, çalmakla bir şey elde edilmez.

Güneş yarasaya çirkin görünür: Herksin güzellik anlayışı farklıdır.

Gelin alırsan Ayşe, dükkân alırsan köşe, odun alırsan meşe: İsmi Ayşe olan kızlar daha becerikli, köşede olan dükkân daha kârlı, meşe olan odunlar daha verimlidir.

Gelin kapının keliğidir, o yanda da dalla bu yana da dalla: Gelinin kaynana yanında pek sözü geçmez.

Gişidir kartı şışiren: Koca, hanımı yücelten kişidir.

Goca seldir garı göldür: Erkek mizacı gereği gergindir kadın ise sakin bir göl gibidir.

Goca cevüz gocaduhca ışkın verür budaduhca: Yaşlı insanların tecrübelerinden faydanılmalıdır.

Hizmetkârdan alma maya ya daş olur ya gaya: İş bilmeyen kişilerden alınan bir şey işe yaramaz.

Oğlan yer oyuna gider, çoban yer koyuna gider: Bir iş için bir yerde bulunan insanlar işlerini gördükten sonra gereken yerlerine dönerler. Parayı sorumsuzca harcayan insanlar için de kullanılır.

Ne kadar kıtlık olsa da harmansız yıl olmaz: Şartlar ne kadar zor olursa olsun eldeki imkânları kullanmak gerekir.

Gurahlıhdan gıtlıh olmaz yağarlıhtan gıtlıh olur: Çok yağış kıtlık yaratır.

Uzun gısa bir imiş eyvah ömrüm çürümüş: Pişmanlığı anlatır.

Öldü bahasına getmek: Bir ürünü çok ucuza satmak anlamındadır.

Ekmeği fırıncıdan al beş guruş fazla ver: Bir işi erbabı olan kişiden öğrenmek gerekir.

Delüyü düğüne ohumuşlar, ohumu, yayımı nereye asayım demiş: Ortama uygun olmayan insanlar bulunduğu yerde sırtır.

Yetüşemedüğün göyün berisinde yatacan: Hedefine ulaşmak istiyorsan parça parça ilerlemelisin anlamındadır. Eldeki ile de yetinmeyi bilmek anlamında kullanılabilir.

Samanı zaman satturur: Bir iş yaparken sabırlı olunmalıdır.

Eşşek yemedüğü otu yerse ya başı ağrır ya dişi: Bilmediği, tecrübe etmediği işi yapanlar pişman olur.

Üstü pallar, gannı gıllar: Gösterişi caka satmak için kullanan insanlar için söylenir.

Ölüyü gününde tavuğu pininde: Her iş zamanında yapılmalıdır.

Söyleme sırrını dostuna yerü gelü ot dıhar postuna: Sır ikinci bir kişiye aktarıldığında sır olmaktan çıkıp başına bela getirebilir.

İki kerpüç koysan bacan olur, kime varsan gocan olur: Yuva sahibi olmak

Güttüğü üç tane davar ıslığı dağlaru dutuyu: Kendini olduğundan daha yüksek gösteren insanlar için kullanılır.

Gocasından sonra galhan avrattan, tarifeyinen iş gören evlattan, gamçıyınan yürüyen attan hayır gelmez: Bir şeyin zamanında, doğru bir biçimde ve güzellikle yapılmasından bahseder.

Dana biçihten para buçuktan: Tutumlu olmanın öneminden bahsetmektedir.

Ohunduğun yere erinme ohunmadığın yerde görünme: Çağrıldığı zaman üşenme çağrılmadığın yere gitme

Üzerine göğ gürlmek: Bereketli olmak için kullanılır.

Kocakarıyı ambara sokmuşlar yine kişnemiş: Yaşlı kadınların konuşması önlenemez, her durumda konuşacak bir konu bulurlar.

Komşu istemeyen dağ başına çıksın: Komşuluğun önemini

Garına giren kazançtur: Karnının doyduğu kazanç senindir.

Gönülsüz götten aptal oğlan doğar: İstemeye istemeye yapılan için sonucu da olumsuz olur.

Hasudun armutu göynümez: Kötüye bir şey olmaz.

Paçanı kes, paçacıya minnet etme: Kendi işini kendin yap.

Sılaya karadan dolaşma: Bir işi zor yoldan seçmeye çalışma.

Söğüt kökünü suya vermez: Akrabalar birbirini satmaz, hep kollar.

Unun yoksa çörek yap, yağın yoksa börek yap: Eldeki imkânları dikkatli kullanmalıyız.

2.1.2. Deyimler

Abdestli şeytan gibi oturmak: Kabahat işlemiş gibi sessizce durmak.

Altundan bir sele cüçük çıkar: Bir insanın hile ve kurnazla çok uğraşması.

Ayağının altına sabun koymak: Birine kötülük yapmak

Bağlı eşeği bulamamak: Gözler önünde olan bir işi yapamamak

Tilkinin bakır sıçması: Havanın soğuk olmasını anlamına gelir.

Dokuz köyü bir eşeğe bindirmek: Aynı anda birden çok iş yapmak

Ekleştığın kargaya bok yedirme: Yanında daima bulunan birine ısrarıyla rahatsızlık vermek

Eve bir sirkeli baş getirdin her işi bozdun: Aileye sonradan katılan birinin istenmediği, düzeni bozduğu anlamına gelir.

Kanatlı karınca gibi gelmek: Çok hızlı gelmek

Kaynar dolma yutmuş gibi konuşmak: Konuşurken kelimeleri hızlı kullanmak

İki öküze bir saman verememek: Kolay bir işi yapamamak

İşçiler ağa oldu paşalar zağar: Mevki sahibi insanların bu rütbesini kaybedip hak etmeyen insanların onların yerine geçmesi

İtler susuzluktan kocamış: Suyu gürültülü şekilde içen insanlar için kullanılır.

İt yalasa doyar: Eli, yüzü kirli insanlar için kullanılır.

Kel kaynanalık yapmak: Her işe karşına insanlar için kullanılır.

Madası çekmemek: Canı bir şey istememek

Paşaya kelle yetiştirmek: Çok aceleci olmak

Sen uyanana kadar iki eşeği olan birini sattı, yedi: Geç kalkan, tembel olan insanlar için kullanılır.

Uyku kaçınca tavanda mih saymak: Uykusu kaçan insanların yaptığı eylem.

Yer yılanı gibi olmak: Sinsi, kötü huylu insanlar için kullanılır.

Zopa çalmak: Çok dövmek

İt osurdukça yalan söylemek: Yalanı çok söylemek

Çarpana çalmak: Çok yoğun ve meşgul olmak

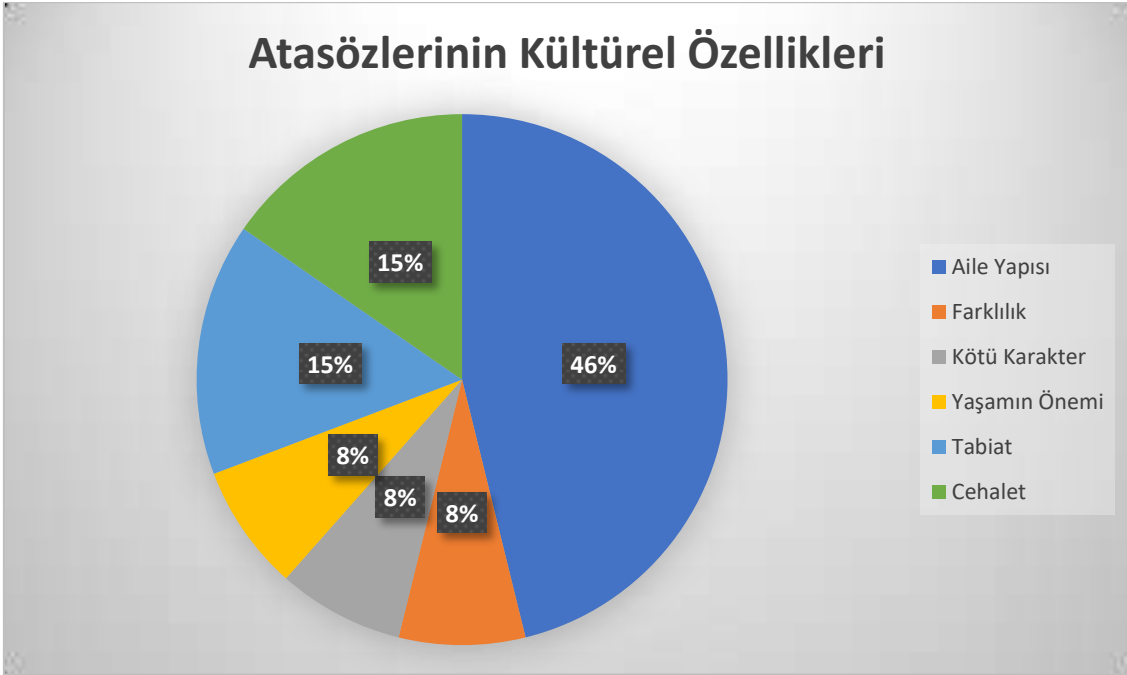
Gönü dönmek: Midesi bulanmak

Sıtkı sıyrmak: Birini eskisi gibi sevememek

2.2. Tokat Yöresine Ait Atasözleri ve Deyimlerin Kültürel Aktarım ve Değerler Açısından Yansımaları

Atasözleri ve deyimler; geçmişten bugüne toplumun yaşadığı, tecrübe ettiği, olumlu ya da olumsuz sonuçları sözlü geleneğin de etkisiyle günümüz koşullarına kadar taşındığı kalıp ifadelerdir. Tokat yöresinde kullanılan söz konusu atasözleri ve deyimler farklı durumlarda maddi ve manevi yargıları belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Toplumun kültürel yaşantısından kesitler bulabileceğimiz gibi değer kavramıyla ilgili de örnek ifadelerle karşılaşabilmekteyiz. Atasözleri; toplumun yaşayış biçimi, kılık-kıyafeti, aile yapısı, tabiat olayları, gelenek ve görenek vb. konularda bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. “Ateşe yongayla gidilmez.” uyarı mahiyetinde topluma mal edilen genel bir söz iken, “Babası oğluna bir bağ bağışlamış, oğlu babasına bir cimba üzüm vermemiş.” aile yapısında babanın fedakârlığını anlatan bir sözdür. Zararlı, kötü işler yapmanın olumsuzluğunu anlatırken “Çiğ yiyenin karnı ağrır.” atasözü; farklılıklara dikkat çekerken “Güneş yarasaya çirkin görünür.” atasözü; kötü, zararlı insanlardan bahsederken “Domuzu dabak tutmaz.” atasözü; yaşamın kıymetini anlatırken “Dünya sondan gelir.” atasözü; tabiat olaylarını anlatırken “Ne kadar kıtlık olsa da harmansız yıl olmaz.”, “Kuraklıktan kıtlık olmaz Çok yağmurdan kıtlık olur.” atasözleri; aile ilişkisi, gelin, kaynana, karı, koca ilişkisini anlatırken “Gelin alırsan Ayşe, dükkân alırsan köşe, odun alırsan meşe.”, “Gelin kapının keliğidir, o yanda da dalla bu yana da dalla.”, “Gişidir gariyi şişiren.”, “Goca seldir, garı göldür.”, “Gocakarıyı ambara sokmuşlar yine kişnemiş.” atasözleri; cahilliği anlatırken “Üstü palları gannı gıllar.”, “Cahil çalımını satar, beş para etmediğini bilmez.”, “Delinin götünde kavak bitmez.” atasözleri kullanılmıştır.

Grafik 1: Atasözlerinin Kültürel Özellikleri

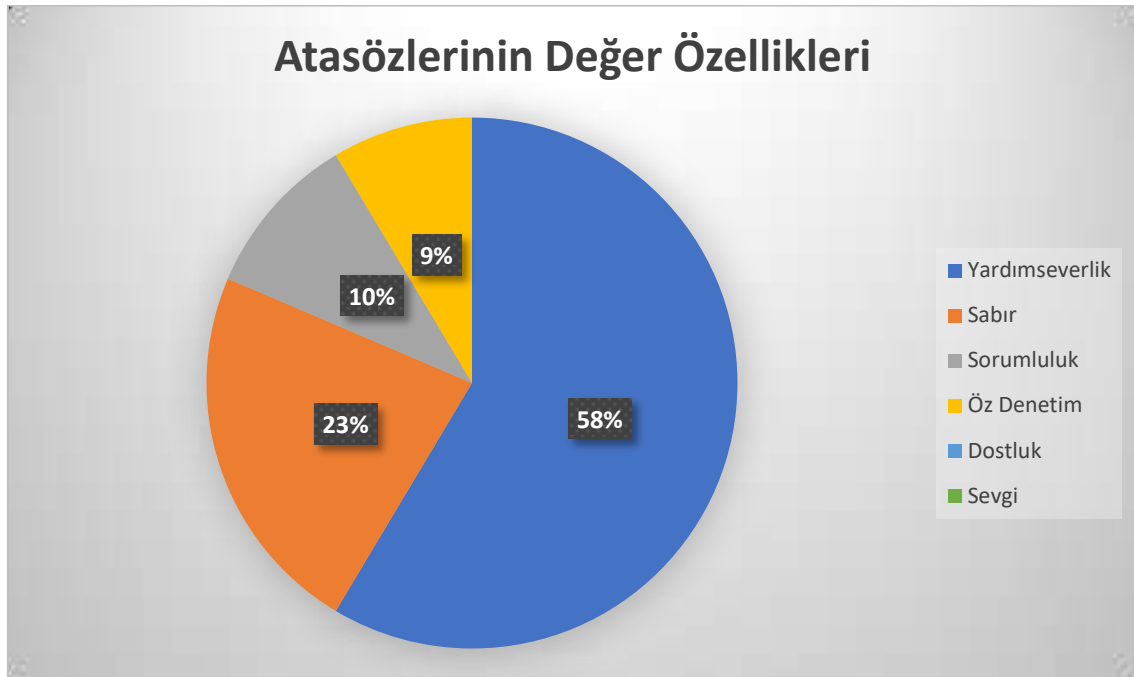
Atasözlerinin kullanıldığı alanlara bakıldığında toplumu ilgilendiren somut veya soyut olgulara direkt bir eleştiri olduğunu görmekteyiz. Söz konusu kalıp ifadelerin hem kinayeli bir anlatımı mevcut olup hem de doğrudan bir anlatımı da içinde barındırdığını görmekteyiz. Haset insandan, cahil insandan, açgözlü insandan uzak durulması gerektiği, bu tarz insanların faydadan çok zarar getireceği belirtilmiş olup tavsiye niteliğinde ifadeler kullanılmıştır.

Toplumda gelin ve kaynana ilişkileri de ele alınmış bahsi geçen atasözlerinde daha çok gelinin dışlandığı bir tutum ortaya çıkmıştır. Karı ve koca ilişkilerinde bazı atasözleri erkek ve kadın arasındaki kişilik farklılıklarını da belirtmektedir. Tabiat olayları ile ilgili olarak kuraklıktan ziyade fazla yağışın olması daha tehlikeli olarak görülmüştür. Tecrübeye önem verildiğini de atasözlerinden görmekteyiz. İşin erbabı diyeceğimiz insanlarla yapılan ticaret gibi işlerin daha yararlı sonuçlar vereceği de belirtilmiştir. Atasözleri ait olduğu yöre ya da toplumun bakış açısı hakkında bilgiler de vermektedir. Özellikle Tokat yöresinde kullanılan atasözlerinde kadına bakış açısı biraz daha olumsuz bir izlenim yaratmaktadır.

Tokat yöresine ait atasözlerinin Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında hazırlanan 2024 Türkçe Öğretim Programı'nda erdem-değer-eylem çerçevesinde yer alan “adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik” değerler açısından bakıldığında;

Yardımseverlik ile ilgili olarak “Bir odun danışır, iki odun alışır.” atasözünü; sabır ile ilgili olarak “Samanı zaman sattırır.” atasözünü; sorumluluk ile ilgili olarak “El elin ölüsüne dır dır diye ağlarmış.”, “Paçanı kes paçacıya minnet etme.” atasözlerini; öz denetimle ilgili olarak “Elden yiyen yolda acıdır.” atasözünü; dostlukla ilgili olarak “Döşek biti sokmasın da yorgan biti soksun.” atasözünü; sevgi ile ilgili olarak “Söğüt kökünü suya vermez” atasözünü görmekteyiz. Söz konusu atasözleri toplumun manevi yapısını oluşturan ve sağlam temeller üzerine gelişmesini, ayakta durmasını sağlayan ifadelerdir.

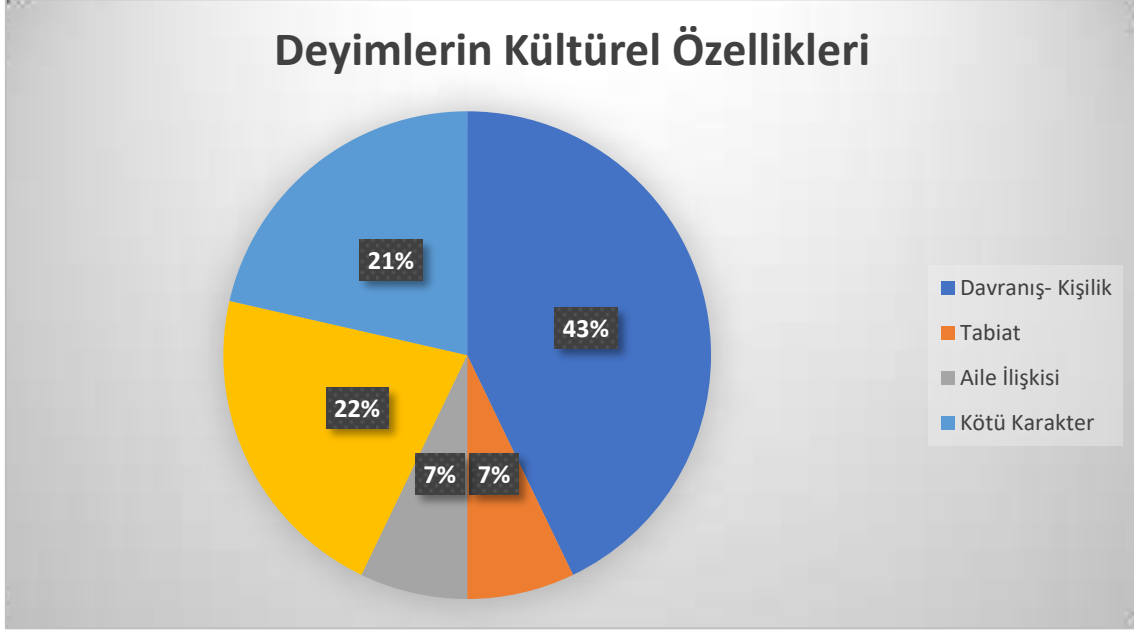
Grafik 2: Atasözlerinin Değer Özellikleri

Tokat yöresine ait deyimlerin toplumun kültür yapısını yansıttığını görmekteyiz. Atasözlerinde olduğu gibi olumlu ya da olumsuz durumları anlatırken kullanılan kalıp ifadeler olan bu sözler, öğüt vermekten ziyade içinde bulunulan durumun anlatım zenginliğini güçlendirmek için kullanılmıştır.

Söz konusu deyimlere bakıldığında durumu daha güçlü anlatmak için benzetmeler yapıldığı ve mecaz anlamlı ifadelerin zenginliği dikkat çekmektedir. Kişinin davranışlarını anlatırken “Abdestli şeytan gibi durmak”, “Anası soğan babası sarımsak”, “Altından bir sele

cüçük çıkar”, “Bağlı eşeği bulamamak”, “Kanatlı karınca gibi gelmek”, “Kaynar dolma yutmuş gibi konuşmak”, “İtler susuzluktan kocamış”, “Paşaya kelle yetiştirmek” gibi ifadelerin kullanıldığını görmekteyiz. Kişinin bireysel eksiklikleri veya hataları doğrudan yüzlerine söylenirken durumları akılda kalıcı olması için bu ifadelere başvurulmuştur. Tabiat olaylarından bahsedilirken “Tilkinin bakır sıçması” ifadesi kullanılmıştır. Gelin ve kaynana ilişkilerinin tıpkı atasözlerinde olduğu gibi deyimlerde de kendine yer bulduğunu “Eve sirkeli bir baş getirdin her işi bozdun.” deyimini kullanılmıştır. Kötü karakterli insanlar için de “İt osurdukça yalan söylemek”, “Kel kaynanalık yapmak”, “Yer yılanı gibi olmak” ifadeleri kullanılmıştır. Kullanılan deyimlere bakıldığında aile yapısı, insanların karakter yapısı, tabiat olayları, beceriklilik gibi durumlarla ilgili olarak kullanıldığı görülmektedir.

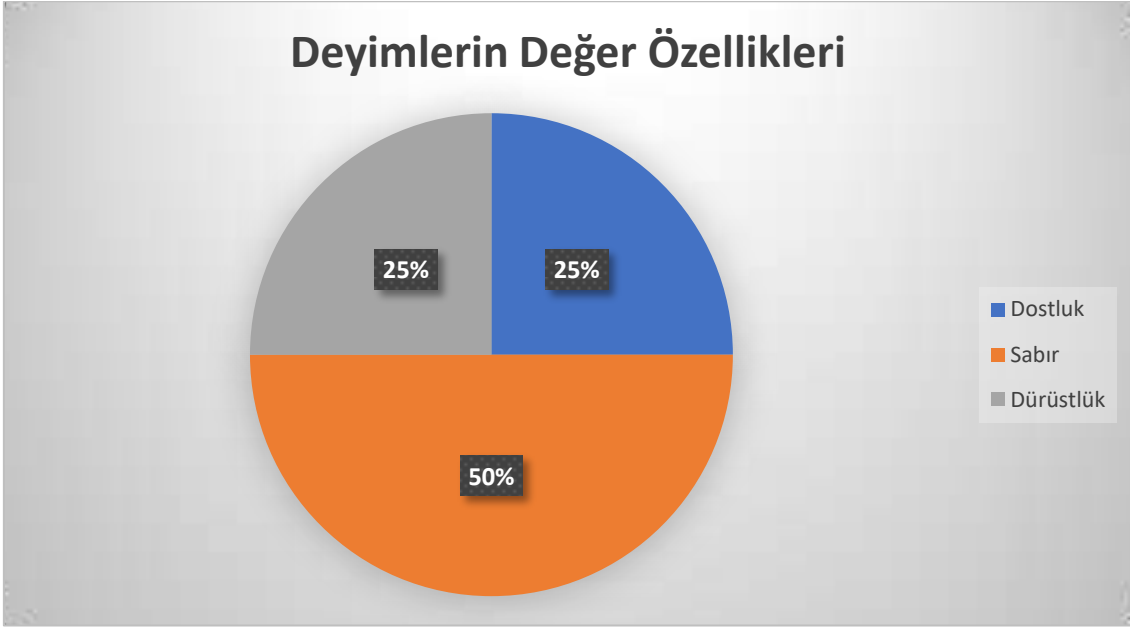

Grafik 3: Deyimlerin Kültürel Özellikleri

Bahsi geçen deyimlerin Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında hazırlanan 2024 Türkçe Öğretim Programı’nda erdem-değer-eylem çerçevesinde yer alan değer açısından değerlendirdiğimizde;

Dostluk ile ilgili olarak “Ekleştigin kargaya bok yedirme.”; sabır ile ilgili olarak “Kaynar dolma yutmuş gibi konuşmak”, “Paşaya kelle yetiştirmek”; Dürüstlük ile ilgili olarak “İt osurdukça yalan söylemek” deyimlerini görmekteyiz. Değerlerle ilgili olan bu deyimlerin anlam olarak olumsuz bir karşılığı olmasına karşın vermek istediği mesaj olumludur. Sana yakın olan dostunu kimseye ezdirme, hiçbir işte aceleci olma, yalan söyleme anlamlarında kullanılır.

Grafik 4: Deyimlerin Değer Özellikleri

3. Sonuç ve Öneriler

Atasözleri ve deyimler öğüt niteliği taşıyan toplumun sözlü kültür anlayışını geçmişten günümüze taşıyan anonim nitelikteki kalıp ifadelerdir. Atalarımızın yaşayıp, düşünüp geliştirdiği ve davranış olarak dile getirdiği ifadelerdir. “Deyimler de ulusal damga taşıyan dil varlıklarıdır. Ulusun söz yaratma gücünden doğar. Her deyim hoş bir buluştur. Bir küçük söz dağarcığına koca bir anlam sığdırılmıştır” (Aksoy, 1983, s. 47).

Millî ve manevî konuların öğretiminde ders kitaplarında söz konusu atasözü ve deyimlerin kullanılması programın amaçlarının gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır. Türkçe öğretiminde atasözleri ve deyimlerin kullanılması soyut kavramların daha kolay şekilde öğretilmesine zemin hazırlamaktadır. Kişilerin ait olduğu toplumun gelenek, görenek, yaşam biçimi, inançları, değerlerini içinde barındıran söz konusu kalıp ifadeler kültür aktarımını doğrudan gerçekleştirmektedir. Söz varlığının zenginleşmesi, etkili anlatım ve Türkçenin söyleyiş güzelliğinin uygulanması ve kullanılması atasözleri ve deyimlerle daha sağlam zemin üzerine oturtulmaktadır. Atasözleri ve deyimler sadece derslerde dil yapılarını öğretmek için değil toplumun sosyal, tarihi, dini yapısının da en önemli göstergeleridir. Söz konusu göstergeleri gelecek kuşaklara da taşımak isteniyorsa sembolik bir unsur olmasının dışında atasözleri ve deyimler uygulama alanı olan sosyal hayatta iletişimin daha etkili olmasını sağlayan söz hazinesi olduğu unutulmamalıdır. Yazılı kültürden ziyade sözlü geleneğin bir mahsulü olan bu kalıp ifadeler; bölgeden bölgeye, iklimden iklime değişiklik göstermesi kültürel zenginliğimizin de bir işaretidir. Kimi zaman askıda kalan değer ve kültürel özelliklerimiz bu sayede kendini yaşatma imkânı da bulacaktır. Araştırma sonucunda fark edilen değer ve barındırılan kültürel unsurlara bakıldığında yaşanan toplum hakkında derin bilgiler vermesi, köklü bir geçmişi barındırdığını da göstermektedir. Geçmişten ders çıkartıp aynı hataları yapmamamız için samimi bir gösterge olan bu kavramlar, değeri günümüzde sadece konuşurken cümlemizi süsleyen söz grupları olmaktan öteye gitmezse bu hem toplum hem de birey için kıymetli olan zamanın ziyanına sebep olur. Gerekten ve Gülmez (2019) de çalışmasında atasözlerinin bir ders niteliği taşımasından bahsetmiş ve kültürel değerleri aktarmadaki önemini vurgulamıştır. Geçmiş ve gelecek arasındaki köprümüzün en temel yapı

taşı olan atasözü ve deyimlerimiz, barındırdığı yoğun anlam derinliği ile de heybemizde her an ihtiyaç duyabileceğimiz bir gıda gibidir. Güfta ve Kan (2011) de çalışmasında atasözleri ile deyimlerin kültür öğeleri ve kültürel değerleri nesilden nesile aktardığını ifade etmektedir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken noktalardan bir tanesi de topluma mal olmuş bu kalıp ifadelerden eğitim ve öğretim için kullanılabilir olacak olanların dikkatli bir şekilde çocuk pedagojisine uygun olanlar alınmalıdır. Kasa (2015) de çalışmasında değer öğretiminde kullanılabilir atasözleri belirlerken çocuk eğitimine uygun atasözlerinin tercih edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yaşanılan durumu anlatırken çoğu atasözü ve deyimimiz, ahlaki olarak çocuk yapısı ve gelişimine uygun olmayabilir. Kültürümüzü ve bizi birbirimize bağlayan değerlerimizi korumak ve yaşatmak istiyorsak atasözü ve deyimlerimize sahip çıkmalı eğitim ve öğretim hayatına uygun olanlara daha çok yer vermeliyiz. Bulut (2013) de çalışmasında atasözleri ve deyimlerin manevî ve kültürel değerlerini benimsememizde, korumamızda ve geliştirmemizde oldukça mühim bir yere sahip olduğunu dile getirmiştir.

Araştırmanın bulgularından hareketle aşağıdaki önerilere yer verilebilir:

1. Tokat yöresine ait içerisinde değer barındıran atasözlerinin ve deyimlerin anlamları, Türkçe öğretim sürecinde kullanılırken öğrencilere doğrudan açıklanmamalı, örnek hikâye ya da dramatisasyon çalışmaları ile uygulamalı olarak gösterilmelidir. N. Bayraktar ve F. Yaşlar (2005)'a göre dil öğretiminde hikâye yoluyla deyim öğretimi kalıcılığı arttırmaktadır.

2. Tokat yöresine ait içerisinde değer barındıran atasözlerinin ve deyimler Türkçe öğretimi sürecinde kullanılırken öğrencilerin yaş seviyesi dikkate alınmalı, anlamları üzerine kafa yormaları sağlanmalıdır.

3. Tokat yöresine ait içerisinde değer barındıran deyimlerin mecaz anlam bakımından daha yoğun olması sebebiyle öğrencilerin gelişim düzeyi ve sözcük dağarcığı dikkate alınmalıdır.

Kaynaklar

- Aksan, D. (1982). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (1990). *Her yönüyle dil- ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1968). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü (el kitabı)*. Ankara: A.Ü. Basımevi.
- Aksoy, Ö. A. (1981). *Atasözleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1983). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü*. İstanbul: TDK Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1984). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 1, atasözleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aktaş, Ş. T. (2004). *Seçme atasözleri ve eleştirmeli açıklamaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alkaya, E. (2006). "Dil ve söz bağlamında Kırım Karay Türklerinin atasözleri" . Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20, 89-99.
- Baltacıoğlu, H. (1994). *Türke doğru*. Ankara: AKM Yayınları.
- Bayraktar, N. ve Yaşlar, F. (2005). İlköğretim birinci kademe 5. sınıfta deyim öğretimine ilişkin uygulamalar ve deyim öğretimine ilişkin yeni bir yaklaşım. *Dil Dergisi*, 13, 7-19.
- Bulut, M. (2013). Türkçe eğitimi ve öğretiminde dil ve kültür aktarımı aracı olarak atasözleri ve deyimlerin önemi. *Electronic Turkish Studies*, 8(13), 559-575.

- Demir, N. (2002). Ağız terimi üzerine. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi* , 3(4), 105-116.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Erdoğan Gürbüz, T. V. (2007). *Tokat*. İstanbul: Renk Matbaası Basın ve Ambalaj San. Ltd. Şti.
- Ergin, M. (1998). *Edebiyat ve eğitim fakültelerinin Türk dili ve edebiyatı bölümleri için Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gereken, H., & Gülmez, M. (2019). 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki atasözlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 7(4), 182-194.
- Güfta, H., & Kan, M. (2014). İlköğretim 7. Sınıf Türkçe ders kitabının dil ile ilgili kültür öğeleri Açısından incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 239-256.
- Hatipoğlu, V. (1972). *Türkçenin söz dizimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu .
- Hengirmen, M. (1995). *Deyimler sözlüğü (1000 temel deyim)*. Ankara: Engin Yayınları.
- Kasa, B. (2015). *İlkokul dördüncü sınıf Türkçe dersinde kültürel değerler ve eğitimi: bir durum çalışması* (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- MEB. (2024). *Ortaokul Türkçe dersi öğretim programı (5,6,7 ve 8. sınıflar) Türkiye yüzyılı maarif modeli*. Ankara: MEB.
- Morgan, D. L. (1996). *Focus groups as qualitative research* (C. 16). New York: Sage publications.
- Özer, Ş., & Görmüş, B. (2021). Karayaka (Tokat/Erbaa) ağızından atasözleri ve deyimler. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(51), 45-58.
- Pala, İ. (2001). *İki dirhem bir çekirdek hikâyeleriyle deyimlerimiz*. İstanbul: Babıali Yayınları.
- Sakaoğlu, S., & Alptekin, B. (2006). *Türk halk edebiyatı ders notları*. Konya.
- Ünal, E. (2010). *Reşadiye ve yöresi ağızları (giriş-inceleme-metin-sözlük)*(Yüksek Lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

To most important tool for people to communicate with each other is language. Thanks to language, people can convey their joys, sorrows, and troubles to the other party.

In addition to using language as communication from past to present, human beings have also used it as a bridge from the past to the future. The most important leg of the process, which we will call oral culture, is proverbs and idioms, which are the cultural identity.

Proverbs and idioms have been a guiding light for society from the past to the present. Experiences that could be explained in pages have become short and effective thanks to proverbs and idioms. Proverbs and idioms in the formal education program both reflect the society they belong to and ensure the transfer of cultural heritage to future generations. Turkish

lessons are the area where these expressions, which are the most important heritage of oral traditions, are used and benefited most.

Within the framework of this view, the Ministry of National Education has placed the concept of value in the program regarding the concepts in question. Proverbs and idioms give advice on different topics and summarize the situations that occur when it is not done.

In this study, document analysis techniques and a descriptive scanning model were used. It was aimed to obtain correct conclusions by analyzing the findings as a result of collecting and examining various documents.

In this study, proverbs and idioms from the Tokat region were examined in terms of cultural transmission and root values.

In this study, 52 proverbs and 25 idioms were evaluated in terms of cultural transmission and root value. While evaluating the proverbs and idioms in question, the root value elements determined by the ministry were taken.

In this study, the root value elements in question are; justice, friendship, honesty, self-control, patience, love, respect, responsibility, patriotism, and helpfulness were included in the program. Proverbs and idioms were examined under these headings.

In this study, proverbs and idioms in terms of cultural transmission family structure, bad character, the importance of life, nature, and ignorance have been examined under various headings such as.

In this study in question, the analysis of proverbs and idioms in terms of cultural transmission and values are also stated graphically. When we look at the proverbs of the Tokat region, the most frequently used areas regarding cultural transmission appear to be family structure and ignorance.

In this study, when we look at the proverbs of the Tokat region, the most frequently used root values are helpfulness and patience.

In this study, when the idioms are examined in terms of cultural transmission we see that they have many usage areas related to behavior and bad character.

In this study, when the idioms are examined in terms of root values determined by the ministry, we see that the concepts of friendship, patience, and honesty are used more.

The use of these proverbs and idioms in textbooks in teaching national and spiritual subjects helps to achieve the aims of the program. The use of proverbs and idioms in teaching Turkish paves the way for teaching abstract concepts more easily. These stereotyped expressions, which include the traditions, customs, lifestyle, beliefs, and values of the society to which people belong, directly carry out the transfer of culture. The enrichment of vocabulary, effective expression and application, and use of the beauty of Turkish pronunciation are built on a more solid ground with proverbs and idioms.

Our proverbs and idioms, which are the basic building blocks of the bridge between the past and the future, are like food that we can need at any time in our bags with the intense depth of meaning they contain. One of the points that should be taken into consideration at this point is that among these stereotyped expressions that can be used for education and training, the ones that are suitable for child pedagogy should be carefully selected.

